

دانشگاه گنبد کاووس

نشریه "تحقیقات کاربردی اکوفیزیولوژی گیاهی"

دوره دهم، شماره ۱۸، بهار و تابستان ۱۴۰۴

<http://arpe.gonbad.ac.ir>

تأثیر محلول پاشی جاسمونیک اسید بر جذب عناصر غذایی، رنگدانه‌های فتوسنتزی و عملکرد ماش (*Vigna radiata* L.) تحت تنش شوری

عبدالخلیل رحیمی^۱، معصومه نعیمی^{۲*}، علی راحمی کاریزکی^۳، علی نخزری مقدم^۴، یاسر جعفری مفیدآبادی^۵

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد آگرواکولوژی، دانشکده علوم کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه گنبد کاووس

^۲ استادیار گروه تولیدات گیاهی، دانشکده علوم کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه گنبد کاووس

^۳ دانشجویان گروه تولیدات گیاهی، دانشکده علوم کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه گنبد کاووس

^۴ محقق مؤسسه تحقیقات پنبه کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی گرگان

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۱۳ ؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۱۸

چکیده

مقدمه: رشد فزاینده جمعیت جهان و افزایش تقاضا برای مواد غذایی و همین‌طور استفاده از زمین‌های تحت تأثیر نمک و آب‌های نامناسب، موجب شده که بشر به دنبال راه‌حلی برای کاهش اثرات مخرب تنش شوری باشد. با توجه به نقش کلیدی تنظیم‌کننده‌های رشد نظیر جاسمونیک اسید بر بهبود فعالیت‌های متابولیکی گیاهان زراعی و با عنایت به اهمیت گیاه ماش از نظر زیست‌محیطی و نقش کلیدی آن به عنوان یکی از مهم‌ترین منابع غذایی، این پژوهش با هدف تأثیر محلول پاشی جاسمونیک اسید بر عملکرد و برخی از پارامترهای ماش تحت تنش شوری مورد ارزیابی قرار گرفت.

مواد و روش‌ها: این آزمایش گلخانه‌ای در سال ۱۴۰۴، به صورت فاکتوریل در قالب طرح کاملاً تصادفی با سه تکرار اجرا گردید. در این بررسی ۴ سطح شوری صفر، ۳، ۶، ۹ دسی زیمنس و کاربرد جاسمونیک اسید در سه سطح در غلظت‌های صفر، ۵/۰ و ۱ میلی مولار در نظر گرفته شد که با ورود گیاه به مرحله گلدهی، محلول پاشی الیستور انجام و با فاصله ۱۴ روز مجدد تکرار گردید. صفات محتوای کلروفیل کل، عناصر مغذی سدیم، کلسیم و پتاسیم، درصد رطوبت نسبی، عملکرد دانه، عملکرد بیولوژیکی و درصد شاخص برداشت ارزیابی گردید. جهت آنالیز آماری داده‌های جمع‌آوری شده، از نرم‌افزار SAS و مقایسه میانگین آن‌ها از آزمون حداقل تفاوت معنی‌دار (LSD) استفاده شد. برای میان‌گیری داده‌ها و همین‌طور رسم نمودارهای مورد نیاز نیز از نرم‌افزار Excel استفاده گردید.

نتایج: نتایج تجزیه واریانس نشان داد که اثر اصلی تیمار شوری و کاربرد جاسمونیک اسید بر همه‌ی پارامترهای مورد ارزیابی، در سطح احتمال یک درصد معنی‌دار بود. برهم‌کنش تیمار شوری و جاسمونیک اسید نیز بر صفات سدیم، درصد رطوبت نسبی، عملکرد دانه، عملکرد بیولوژیکی و شاخص برداشت معنی‌دار شد. مقایسه میانگین‌ها نشان داد که با افزایش میزان شوری از صفر به ۹ دسی‌زیمنس،

*نویسنده مسئول: naeemi_701@yahoo.com

تفاوت قابل توجهی در کلیه صفات مورد مطالعه و عملکرد ایجاد می شود. ولی با محلول پاشی جاسمونیک اسید می توان اثرات مخرب تنش را کاهش داد. به طور مثال با وجود کاهش ۴۹ درصدی عملکرد دانه، در تیمار کنترل (جاسمونیک صفر) در سطح شوری ۹ دسی زیمنس نسبت به تیمار غیرشور، محلول پاشی هورمون با غلظت ۰/۵ میلی مولار، توانست ۲۱٪ خسارت ناشی از شوری را تعدیل کرده و سبب افزایش عملکرد شود.

نتیجه گیری کلی: دست آوردهای این پژوهش مؤید این موضوع است که اگرچه میزان غلظت هورمون، در صفات مختلف، متفاوت بود ولی عکس العمل گیاه ماش به هر دو غلظت جاسمونیک اسید مثبت بوده و سبب بهبود تمامی پارامترهای تحت آزمایش گردید. در این تحقیق غلظت ۰/۵ میلی مولار سبب افزایش عملکرد دانه، عملکرد بیولوژیکی و شاخص برداشت شد و غلظت ۱ میلی مولار باعث کاهش اثرات مخرب تنش در محتوای عناصر مغذی، رنگ دانه های فتوسنتزی و درصد رطوبت نسبی و در نهایت موجب بهبود این صفات گردید.

واژه های کلیدی: تنش شوری، جاسمونیک اسید، شاخص برداشت، عملکرد دانه

مقدمه

از مهم ترین نگرانی های امروز بشر، استفاده بی رویه و غیر قابل جبران از اراضی کشاورزی، به دلیل رشد جمعیت و محدودیت منابع غذایی در جهان است که موجب شده است تقاضا و تولید محصولات کشاورزی افزایش یابد (Mirón et al., 2023). علاوه بر این، تغییر اقلیم و کاهش بارندگی از یک سو، و مدیریت ناصحیح آب آبیاری از سوی دیگر، سبب افزایش عناصر غیر ضروری خاک و در نهایت شور شدن و کاهش حاصل خیزی آن شده است (Farhangi-Abriz and Ghassemi-). تجمع سدیم به جز تأثیری که بر ظاهر و اندام گیاه می گذارد، موجب کاهش جذب پتاسیم و کلسیم، از طریق اثرات متقابل رقابتی و یا نفوذپذیری انتخابی یونها در غشا می شود (Kurepin et al., 2017). کمبود کلسیم می تواند آسیب جدی به ساختار دیواره و تقسیم سلولی، رشد و توسعه ریشه ها و تنظیم واکنش های فیزیولوژیکی وارد کند. همچنین فقدان پتاسیم به عنوان یه کاتیون درون سلولی، باعث اختلال در رشد گیاه و فعالیت های متابولیسمی آن و همینطور کاهش مقاومت در برابر تنش ها می شود (Ghanbari et al., 2019). خشکی فیزیولوژیکی حاصل از تجمع عناصر غیر ضروری، موجب به حداقل رسیدن آب سلول های بافت گیاه، و در نتیجه کاهش محتوای نسبی آب برگ می گردد (Elewa et al., 2017). تنش شوری از طریق کاهش ظرفیت فتوسنتزی ناشی از ممانعت روزه های برگ ها و کاهش رنگ دانه های سلول در طول دوره نمو گیاه (از گل دهی تا رسیدگی کامل دانه)، راندمان آنزیم های روبیسکو و سرعت فتوسنتز را محدود، و سبب کاهش میزان ماده خشک در گیاه و در نهایت کاهش میزان عملکرد دانه و عملکرد بیولوژیکی می گردد (Sultana et al., 2021).

یکی از راه های مقابله با تنش شوری، کشت گیاهان کم توقعی مانند حبوبات است. حبوبات از منظر زیست محیطی، توانایی تثبیت نیتروژن در خاک، بهبود حاصل خیزی زمین های کشاورزی و کاهش نیاز به کودهای شیمیایی را دارند، که این امر آن ها را به یکی از محصولات کلیدی و مهم در کشاورزی پایدار تبدیل کرده است (Li et al., 2017). ماش (Vigna radiata L. از مهم ترین گیاهان خانواده حبوبات است. کیفیت بالای پروتئین (۲۸/۵-۱۹/۵ درصد)، فیبر و مواد معدنی نظیر آهن، پتاسیم و کلسیم، این گروه از لگوها را به منبعی استراتژیک برای امنیت غذایی در شرایط بحران، مانند قحطی یا بلایای طبیعی، تبدیل کرده است (Dutta et al., 2022). این گیاه دارای آمینواسیدهای ضروری، ترکیبات شیمیایی

مختلف نظیر نیاسین، تیامین، کاروتن می‌باشد. همچنین جوانه‌های آن حاوی ویتامین C و ریبوفلاوین می‌باشد که آن را جزء با ارزش‌ترین لگوم‌های دانه‌ای قرار می‌دهد (Szabolcs, 2016).

امروزه دانشمندان به این نتیجه رسیده‌اند که علاوه بر کشت گیاهانی نظیر ماش، کاربرد تنظیم‌کننده‌های رشد نیز می‌تواند یکی از شیوه‌های آسان، زودبازده و مقرون به صرفه در کشاورزی نوین باشد که با تغییر (تحریک یا بازدارندگی) در مکانیسم‌های فیزیولوژیکی گیاه، سبب افزایش تحمل آن‌ها در برابر تنش شوری گردد (Ghassemi-Golezani and Lotfi, 2015). این هورمون‌های گیاهی به ۲ دسته‌ی محرک و بازدارنده‌های رشد وجود دارند و با تغییر در واکنش‌های شیمیایی و فیزیولوژیکی گیاه سبب تحریک مقاومت طبیعی گیاهان می‌شوند (Nandhitha et al., 2016). تنظیم‌کننده‌های رشد از قبیل جاسمونات-ها، نقش حفاظتی خوبی در گیاهانی که تحت شرایط تنش‌های محیطی قرار دارند ایفا می‌کنند. مطالعات بسیاری نشان داده است که جاسمونیک اسید می‌تواند اثرات زیان‌آور تنش‌های زنده و غیر زنده را تعدیل نمایند و از کاهش بیش از حد عملکرد گیاهان زراعی جلوگیری کنند (Kohli et al., 2018). این هورمون گیاهی جایگزین مهمی برای نهاده‌های شیمیایی است و می‌تواند کاربرد آن‌ها را کاهش دهد. همچنین از مزایای دیگر آن، افزایش کارایی آبیاری است و گیاه را در تحمل به شرایط خشکی و شوری یاری می‌رساند (Ghassemi-Golezani and Farhangi-Abri, 2018). این ترکیبات با تحریک تجمع پروتئین، قندهای محلول و آنزیم‌های آنتی‌اکسیدانی به مقاومت گیاه تحت تنش شوری کمک می‌کند (Keramat and Daneshmand, 2018). آزمایشات متعددی در ارتباط با محلول‌پاشی جاسمونات‌ها بر گندم (Ranjbar et al., 2017) و گیاه ماش (Lotfi et al., 2015) انجام گرفته که نشان داده است، کاربرد این تنظیم‌کننده‌های رشد، موجب بهبود جذب و انتقال پتاسیم و کلسیم، کاهش جذب و انتقال سدیم و افزایش تحمل گیاه در مقابله با تنش‌های محیطی به خصوص شوری می‌گردد و در نتیجه به بهبود عملکرد گیاهان زراعی کمک می‌کنند.

نقش کلیدی حبوبات از جمله ماش به عنوان یکی از مهم‌ترین منابع غذایی و با توجه به به اینکه بخش وسیعی از کشور ما، تحت تنش شوری و کمبود آب می‌باشد، لذا شناخت بهتر تنظیم‌کننده‌های رشدی مانند جاسمونیک اسید برای اتخاذ روش‌های مناسب مقابله با اثرات مخرب شوری، ضروری به نظر می‌رسد. این پژوهش در همین راستا، با هدف ارزیابی محلول‌پاشی جاسمونیک اسید بر عملکرد و برخی از پارامترهای ماش تحت تنش شوری صورت گرفت.

مواد و روش‌ها

این پژوهش گل‌خانه‌ای در سال ۱۴۰۴، به صورت فاکتوریل در قالب طرح کاملاً تصادفی با سه تکرار اجرا گردید. در این بررسی ۴ سطح شوری صفر، ۳، ۶، ۹ دسی زیمنس و کاربرد جاسمونیک اسید در سه سطح در غلظت‌های صفر، ۵/۰ و ۱ میلی مولار در نظر گرفته شد که با ورود گیاه به مرحله گلدهی محلول‌پاشی الیستور انجام و با فاصله ۱۴ روز مجدد تکرار گردید. در این آزمایش ابتدا از عمق ۳۰-۰ سانتی‌متری مزرعه، نمونه‌ای خاک تهیه و جهت تعیین خصوصیات فیزیکی و شیمیایی خاک و همچنین گرفتن عصاره اشباع به آزمایشگاه تحقیقات خاک و آب ارسال شد.

برای تهیه غلظت‌های شوری از نمک کلروسدیم (شرکت Bayer) استفاده شد. با استفاده از نرم‌افزار SALT CALC مقدار نمک مورد نیاز برای ایجاد سطوح مختلف شوری (۳، ۶ و ۹ دسی‌زیمنس بر متر) مشخص گردید. بدین منظور از رابطه $C = EC \times 640$ مقدار تقریبی نمک مورد نیاز را برآورد و برای رسیدن به شوری واقعی از دستگاه هدایت سنج

^۲ (C) غلظت نمک در محلول بر حسب میلی گرم در لیتر

الکتریکی یا همان EC متر استفاده شد (Varghese et al., 1995). در مرحله بعد خاک را از الکی به قطر ۲ میلی متر گذرانده، سپس ۲۰ عدد بذر ماش رقم مهر (حساس به شوری) در عمق ۲ سانتی متری، داخل ۳۶ گلدان بزرگ (با قطر و ارتفاع ۲۵ سانتی متر) به صورت جداگانه کشت گردید. پس از این مرحله گلدان ها در قالب طرح کاملاً تصادفی در گلخانه چیده شده و روزانه از آن ها بازدید به عمل آمد. به منظور اطمینان از سبز شدن و استقرار کامل گیاهان، آبیاری گلدان ها تا یک ماه با آب شهری (متعارف) صورت گرفت. پس از آن در هر گلدان ۱۰ عدد گیاه باقی گذاشته و آبیاری هر ۴ روز یکبار به مقدار مساوی، با تیمارهای مختلف شوری مورد نظر اعمال گردید. همچنین محلول پاشی جاسمونیک اسید و تیمار عدم محلول پاشی (محلول پاشی با آب) در دو مرحله و با فاصله ۱۵ روز از شروع گلدهی صورت گرفت. دو هفته پس از اعمال تیمارهای محلول پاشی، تعداد ۱۰ نمونه از برگ های جوان (بالغ) گیاه برداشت و درون ظرف یخ، با دقت و سرعت عمل جهت انجام ارزیابی های صفات فیزیولوژیکی و بیوشیمیایی به آزمایشگاه انتقال یافت.

برای سنجش غلظت یون های سدیم و پتاسیم بافت برگ، از روش فلیم فتومتری (Flame Photometry) تعیین گردید. ابتدا نمونه های برگ خشک شده در اسید نیتریک ۶۵ درصد و پراکسید هیدروژن هضم شدند. عصاره حاصل با دستگاه فلیم فتومتر (JENWAY PFP7) اندازه گیری شدند. استانداردهای غلظت شناخته شده برای هر یون تهیه گردید و منحنی کالیبراسیون رسم شد و در نهایت غلظت یون ها بر حسب میلی گرم بر گرم وزن خشک بیان گردید (Westerman., 1990). برای اندازه گیری عنصر کلسیم نیز، در مرحله ی اول ۱/۶ گرم از EDTA را با آب مقطر به حجم یک لیتر رسانده شد. در مرحله بعد ۵ میلی گرم از عصاره خاکستر برگ ماش ابتدا با ۱۵ میلی گرم آب مقطر، ۱ تا ۲ میلی گرم اربو کروم بلک و ۳ میلی گرم تامپون آمونیکال مخلوط گردید. سپس با EDTA 0.01 مولار (با روش تیتراسیون) تیترا شد و میزان محلول با دستگاه اسپکتروفتومتر مدل JENWAY 6300 قرائت و در فرمول زیر جای گذاری گردید (Westerman., 1990).

$$\text{PPM}_{(\text{ppm})} = N_1 V_1 = N_2 V_2 \quad (1) \text{ محاسبه کلسیم}$$

که در آن N_1 (نرمالیت)، V_1 (مقدار عصاره مصرفی هر آزمایش)، N_2 (حجم اضافه شده به نمونه EDTA 0.01)، V_2 (مقدار عصاره مصرفی) می باشد.

برای سنجش محتوای کلروفیل ابتدا نیم گرم برگ تازه در بوتله چینی هموژن شد و سپس ۵ میلی لیتر استون ۸۰ درصد به آن اضافه گشت. مخلوط حاصل به مدت ۱۵ دقیقه با سرعت ۳۰۰۰ دور در دقیقه سانتریفیوژ شد و یک میلی لیتر از عصاره شفاف بالای نمونه ها جدا گردید. این عصاره با اضافه کردن استون ۸۰ درصد تا حجم ۱۰ میلی لیتر رسید. میزان جذب محلول حاصل با استفاده از دستگاه اسپکتروفتومتر مدل JENWAY 6300 در طول موج های مختلف اندازه گیری شد. میزان جذب با استفاده از رابطه زیر محاسبه شد (Arnon., 1949).

$$\text{Ch. total (mg g}^{-1}\text{)} = ((20.2 \times A_{645})^4 + (8.02 \times A_{663})^5) \times V / (1000 \times W) \quad (2)$$

که در آن V حجم نهایی نمونه (۱۰ میلی لیتر) و W وزن تر (۵ گرم) می باشد.

^۳ میلی گرم کلروفیل کل در هر گرم برگ تازه

^۴ میزان جذب در طول موج ۶۴۵ نانومتر برای کلروفیل b

^۵ میزان جذب در طول موج ۶۶۳ نانومتر برای کلروفیل a

برای تعیین درصد رطوبت برگ، نمونه‌های برگ تازه از گیاهان جمع‌آوری شده و بلافاصله وزن تازه آن‌ها با استفاده از ترازوی دقیق اندازه‌گیری شد. سپس نمونه‌ها به مدت ۶ تا ۸ ساعت، زیر نور و در دمای ۳۰ درجه سانتی‌گراد، درون آب مقطر غوطه‌ور کرده تا برگ‌ها به اندازه نیاز آب جذب کنند و به حالت آماس درآیند. آن‌گاه برگ‌های آماس شده را برداشته و با کاغذ صافی خشک نموده و وزن آماس شده برگ اندازه‌گیری شد. در مرحله‌ی بعد نمونه‌ها در آون با دمای ۷۰ درجه سانتی‌گراد به مدت ۲۴ ساعت خشک شدند و توزین گردیدند. محتوای نسبی رطوبت برگ با استفاده از فرمول زیر محاسبه می‌گردد (Yang et al., 2007).

$$RWC (\%) = (FW - DW) / (TW - DW) \times 100 \quad (3)$$

که در آن FW وزن برگ تازه، TW وزن آماس برگ و DW وزن خشک برگ است.

در انتهای مراحل رشد و پس از رسیدگی فیزیولوژیکی، برای اندازه‌گیری وزن دانه و عملکرد بیولوژیکی، ۳ بوته از هر گلدان به صورت تصادفی برداشت و پس از قرار دادن آن‌ها در پاکت‌های جداگانه به آزمایشگاه منتقل شدند. سپس بعد از جدا سازی دانه‌ها از بوته، با استفاده از ترازویی با دقت ۰/۰۱ گرم، وزن دانه و وزن ماده خشک اندام هوایی به‌طور جداگانه توزین شدند. شاخص برداشت نیز از طریق نسبت عملکرد دانه به عملکرد کل (ماده خشک اندام هوایی) برای هر تیمار و از رابطه زیر محاسبه گردید.

$$100 \times (\text{عملکرد کل} / \text{عملکرد دانه}) = \text{شاخص برداشت} \quad (4)$$

جهت آنالیز آماری داده‌های جمع‌آوری شده، از نرم‌افزار SAS (Ver.9.4) و مقایسه میانگین آن‌ها از آزمون حداقل تفاوت معنی‌دار (LSD) استفاده شد. برای میان‌گیری داده‌ها و همینطور رسم نمودارهای مورد نیاز نیز از نرم‌افزار Excel استفاده گردید.

نتایج و بحث

نتایج جدول تجزیه واریانس نشان داد که اثر اصلی تیمار شوری و اثر اصلی کاربرد جاسمونیک اسید بر همه‌ی پارامترها معنی‌دار شد. برهم‌کنش تیمار شوری و جاسمونیک اسید نیز به‌جز بر صفات پتاسیم و کلسیم، بر سایر صفات مورد بررسی معنی‌دار بود. (جدول ۱). نتایج مقایسه میانگین برهم‌کنش شوری و جاسمونیک اسید بر محتوای سدیم معنی‌دار بود (جدول ۲). در این آزمایش، هرچه سطوح شوری افزایش یافت، غلظت سدیم نیز در برگ ماش بیشتر شد، اما کاربرد جاسمونیک اسید در سطوح مختلف شوری، میزان سدیم را در بافت‌های برگ کاهش داد در حالی‌که بر مقدار این یون در تیمار غیرشور اثری نداشت. بیشترین میزان سدیم، در برهم‌کنش شوری ۹ دسی‌زیمنس و عدم کاربرد جاسمونیک اسید مشاهده گردید (۳۳/۸۶ میلی‌گرم بر گرم) و مقدار آن ۸۱ درصد نسبت به تیمار شاهد افزایش داشت، ولی با محلول پاشی جاسمونیک اسید ۵/۰ و ۱ میلی‌مولار از اثرات تنش کاسته، و توانست به‌ترتیب ۱۸/۸ و ۱۴/۶ درصد، اثرات مخرب تنش را تعدیل نماید. کاهش سدیم در تیمارهای جاسمونیک اسید، ممکن است به‌علت تاثیر به‌سزای این الیستور در انتقال یون‌هایی مانند سدیم، پتاسیم و غیره در برگ‌های گیاهان از جمله ماش باشد.

از مهم‌ترین چالش‌های خاک شور، کمبود پتاسیم و کلسیم است. سدیم در خاک به‌دلیل جایگزینی با پتاسیم و کلسیم، باعث پایین آمدن میزان جذب آن‌ها شده و صدمات جدی به‌غشای سلول‌های ریشه و اندام‌های هوایی وارد می‌کند. بر اساس نتایج مقایسه میانگین، بیشترین میزان کلسیم در تیمار اصلی شوری، در سطح صفر دسی‌زیمنس وجود داشت (۱۲/۶۳ میلی‌گرم بر گرم) و شوری ۳ دسی‌زیمنس نیز تفاوت چندانی با شوری صفر نداشت. ولی با افزایش مقدار شوری از میزان

کلسیم کاسته شد تا جایی که در شوری ۹ دسی‌زیمنس به کمترین حد خود (۸/۶۶ میلی‌گرم بر گرم) رسید. همچنین در تیمار جاسمونیک اسید، بالاترین مقدار جذب کلسیم با ۱۱/۶۵ میلی‌گرم بر گرم در سطح ۱ میلی‌مولار و کمترین مقدار نیز به ترتیب با ۱۰/۵۰ و ۱۰/۲۵ میلی‌گرم بر گرم در سطح صفر و ۰/۵ میلی‌مولار مشاهده شد. محتوای پتاسیم نیز از ۳۵/۲ (میلی‌گرم بر گرم) در شوری صفر به ۲۰/۸ میلی‌گرم بر گرم در سطح شوری ۹ دسی‌زیمنس بر متر کاهش داشت. این آزمایش نشان داد که افزایش سدیم در سطوح بالای شوری باعث مختل شدن جذب پتاسیم شده، ولی با کاربرد جاسمونیک اسید ۱ درصد (۲۹/۸ میلی‌گرم بر گرم)، افزایش مقدار پتاسیم را نسبت به تیمار کنترل (۲۶/۵ میلی‌گرم بر گرم) شاهد باشیم (جدول ۲).

جدول ۱- تجزیه واریانس تاثیر شوری و جاسمونیک اسید بر صفات مورد مطالعه در ماش

Table 1- Analysis of variance of the effect of salinity and jasmonic acid treatments on the studied traits of mung bean

منبع تغییرات S.O.V.	درجه آزادی DF	سدیم Na	پتاسیم K	کلسیم Ca	کلروفیل کل T Chl
شوری Salinity	3	1045.0**	367.9**	36.9**	0.909**
جاسمونیک اسید Jasmonic acid	2	32.5**	46.1**	6.7**	0.044*
جاسمونیک اسید × شوری Jasmonic × Salinity	6	5.2**	1.5 ^{ns}	0.9 ^{ns}	0.006*
خطا Error	24	0.1	1.2	1.0	0.011
ضریب تغییرات CV (%)	-	5.8	3.9	9.3	3.9

ns, * و **: به ترتیب عدم وجود اختلاف معنی‌دار و اختلاف معنی‌دار در سطوح احتمال پنج و یک درصد.
ns, * and **: non-significant difference, significant difference at the level of five and one percent probability, respectively.

ادامه جدول ۱- تجزیه واریانس تاثیر شوری و جاسمونیک اسید بر صفات مورد مطالعه در ماش

Table 1- Analysis of variance of the effect of salinity and jasmonic acid treatments on the studied traits of mung bean

منبع تغییرات S.O.V.	درجه آزادی DF	رطوبت نسبی RWC	عملکرد بیولوژیکی Bio Yield	عملکرد دانه Grain Yield	شاخص برداشت HI
شوری Salinity	3	630.0**	36.8**	4.1**	36.1**
جاسمونیک اسید Jasmonic acid	2	87.2**	4.7**	1.3**	23.7**
جاسمونیک اسید × شوری Jasmonic × Salinity	6	17.5*	0.6*	0.1*	7.4*
خطا Error	24	6.1	0.61	0.06	10.3
ضریب تغییرات CV (%)	-	3.4	8.9	8.5	9.4

ns, * و **: به ترتیب عدم وجود اختلاف معنی‌دار و اختلاف معنی‌دار در سطوح احتمال پنج و یک درصد.
ns, * and **: non-significant difference, significant difference at the level of five and one percent probability, respectively.

با توجه به جدول ۲، به این نتیجه رسیدیم که افزایش شوری از صفر به ۹ دسی‌زیمنس موجب افت شدید رنگ‌دانه‌ها می‌شود، تا جایی که در کلروفیل کل بیش از ۲۳ درصد کاهش مشاهده گردید. کاربرد هورمون جاسمونیک اسید نیز باعث افزایش محتوای رنگ‌دانه‌های فتوسنتزی شد. بیشترین میانگین عددی در تیمار ۱ میلی‌مولار (۳/۰۳ میلی‌گرم بر گرم برگ) و کمترین میانگین در جاسمونیک اسید صفر (۲/۶۲ میلی‌گرم بر گرم برگ) مشاهده شد. افزایش معنی‌دار ۱۳/۴ درصدی کلروفیل کل نشانه‌ی توانایی این هورمون در افزایش کارایی فتوسنتز گیاه می‌باشد. واکنش گیاهان زراعی به شرایط تنش متفاوت است و به نوع گیاه، ژنتیک، مراحل رشدی، میزان تحمل و همچنین به فاکتورهای مختلف محیطی نظیر نوع و میزان شدت تنش بستگی دارد. با توجه به حساس بودن این رقم (مهر) به شوری، به نظر می‌رسد افزایش سدیم از طریق تجزیه رنگ‌دانه‌های فتوسنتزی، مقدار کلروفیل را در برگ کاهش داده، اما محلول‌پاشی جاسمونیک اسید توانست با کاهش میزان تجزیه، موجب افزایش محتوای این پارامتر گردد.

جدول ۲- مقایسه میانگین اثرات متقابل سطوح شوری و غلظت‌های جاسمونیک اسید بر محتوای سدیم، پتاسیم، کلسیم، کلروفیل کل و درصد رطوبت نسبی برگ ماش

Table 2- Mean comparison for the interaction effect of salinity levels and jasmonic acid concentrations on leaf sodium, potassium, calcium, total chlorophyll content and relative water content of mung bean

تیمار Treatment (ds/m × mmol)	سدیم Na (mg g ⁻¹ FW)	پتاسیم K (mg g ⁻¹ FW)	کلسیم Ca (mg g ⁻¹ FW)	کلروفیل کل Total Chl. (mg g ⁻¹ FW)	رطوبت نسبی RWC (%)
Non-Sal × Non-JA	6.4 ^h	34.4 ^a	12.4 ^a	3.0 ^a	81.0 ^a
Non-Sal × JA 0.5	5.7 ^h	33.9 ^a	12.0 ^a	2.9 ^a	83.0 ^a
Non-Sal × JA 1	5.3 ^h	37.3 ^a	13.5 ^a	3.0 ^a	80.3 ^a
Sal 3 × Non-JA	12.2 ^f	29.3 ^a	12.2 ^a	2.8 ^a	74.6 ^b
Sal 3 × JA 0.5	10.2 ^g	29.0 ^a	12.0 ^a	2.8 ^a	79.0 ^a
Sal 3 × JA 1	10.7 ^{fg}	32.2 ^a	13.1 ^a	2.9 ^a	79.0 ^a
Sal 6 × Non-JA	23.0 ^c	23.2 ^a	9.2 ^a	2.5 ^a	64.3 ^d
Sal 6 × JA 0.5	19.2 ^e	23.5 ^a	9.0 ^a	2.5 ^a	67.0 ^d
Sal 6 × JA 1	21.3 ^d	25.6 ^a	10.3 ^a	2.6 ^a	71.3 ^{bc}
Sal 9 × Non-JA	33.9 ^a	19.2 ^a	8.2 ^a	2.2 ^a	58.0 ^e
Sal 9 × JA 0.5	27.5 ^b	19.0 ^a	8.0 ^a	2.3 ^a	64.7 ^d
Sal 9 × JA 1	28.9 ^b	24.2 ^a	9.8 ^a	2.4 ^a	68.0 ^{cd}

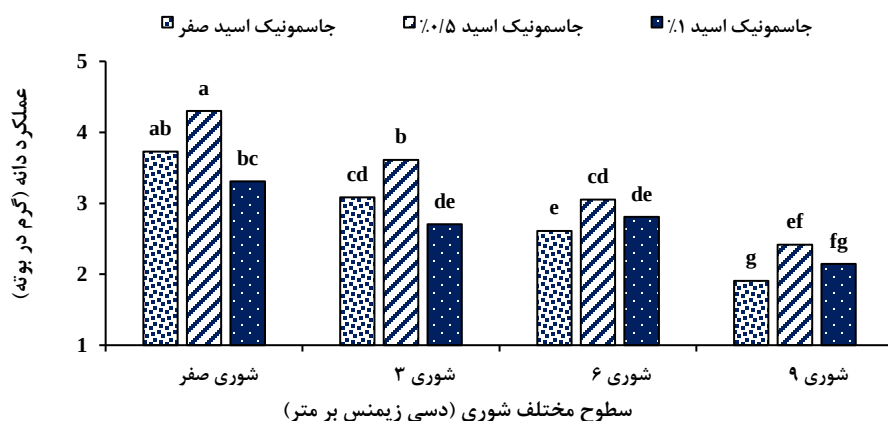
میانگین‌های دارای حروف مشابه در هر صفت بر اساس آزمون LSD اختلاف معنی‌داری ندارند

Means with similar letters in each attribute do not differ significantly based on the LSD test

بر اساس نتایج مقایسه میانگین مشخص شد که با افزایش سطح شوری، محتوای آب نسبی برگ کاهش می‌یابد، زیرا با افزایش شوری تعادل رطوبت برگ به هم خورده و در نتیجه جذب آب کاهش می‌یابد ولی کاربرد جاسمونیک اسید در کلیه سطوح شوری، موجب افزایش این پارامتر گردید. تیمار هورمونی جاسمونیک اسید ۰/۵ میلی‌مولار در شرایط شوری صفر (۲/۴ درصد) و ۳ دسی‌زیمنس (۵/۵ درصد) موجب افزایش آب برگ نسبت به عدم کاربرد هورمون شد. همچنین محلول‌پاشی جاسمونیک اسید ۱ میلی‌مولار نیز در سطوح بالاتر شوری ۶ و ۹ دسی‌زیمنس، به ترتیب منجر به افزایش ۱۱ و ۱۷ درصدی

رطوبت برگ گردید. این موضوع نشان دهنده این است که با افزایش سطوح شوری، تاثیر تیمار جاسمونیک اسید نیز افزایش می یابد و می تواند اثرات مخرب تنش را کاهش داده و به برگ گیاه برای جذب آب کمک شایانی کند.

نتایج نشان داد که این صفات تحت تاثیر اثرات اصلی و متقابل شوری و هورمون معنی دار شدند و هرچه به سطح شوری اضافه گردید، از میزان عملکرد دانه، بیوماس و شاخص برداشت کاسته شد، به نظر می رسد تنش شوری با مسدود کردن روزنه های برگ ماش، باعث اختلال در فرآیند فتوسنتز و دخالت منفی در زمان پر شدن دانه شده و به این ترتیب با خسارت به اجزای عملکرد و تجمع ماده خشک در غلاف گیاه، باعث کاهش عملکرد گیاه گردید. البته استفاده از جاسمونیک اسید با غلظت کمتر (۰/۵ میلی مولار) در کلیه سطوح شوری موجب افزایش مقدار عملکرد دانه، بیوماس و شاخص برداشت گردید ولی در سطوح پایین تر (صفر و ۳ دسی زیمنس) تاثیر بیشتری در مقایسه با سطوح بالای شوری (۶ و ۹ دسی زیمنس) از خود نشان داد. با توجه به شکل ۱، تیمار برهم کنش شوری صفر و جاسمونیک اسید ۰/۵ میلی مولار با ۴/۳۳ گرم در هر بوته بیشترین، و اثر متقابل شوری ۹ دسی زیمنس و عدم کاربرد هورمون، کمترین میانگین عددی را با ۱/۹۱ گرم در بوته دارا بودند. همچنین لازم به ذکر است، با وجود کاهش ۴۹ درصدی عملکرد دانه، در تیمار کنترل (جاسمونیک صفر) در سطح شوری ۹ دسی زیمنس نسبت به تیمار غیرشور، محلول پاشی هورمون با غلظت ۰/۵ میلی مولار، توانست ۲۱ درصد خسارت ناشی از شوری را تعدیل کرده و سبب افزایش عملکرد دانه شود.

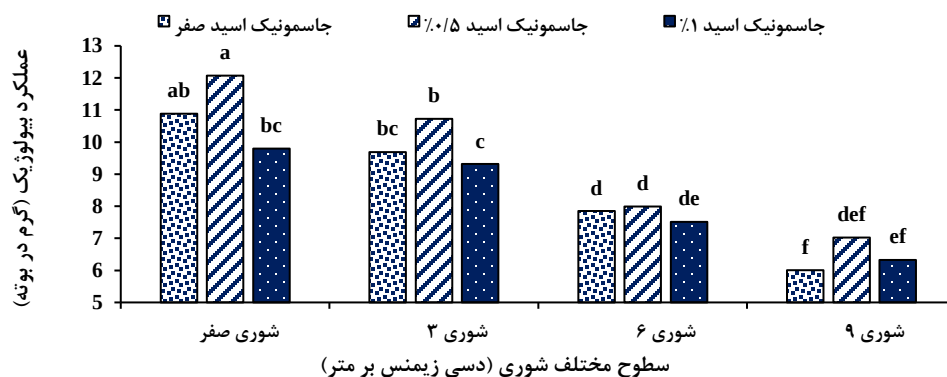

شکل ۱- برهم کنش سطوح مختلف شوری و غلظت های جاسمونیک اسید بر عملکرد دانه ماش

Figure 1- Interaction effect of salinity levels and jasmonic acid concentrations on grain yield of mung bean (Means with similar letters in each attribute do not differ significantly based on the LSD test)

با استناد به شکل ۲، بیشترین عملکرد بیولوژیکی در برهم کنش شوری صفر و جاسمونیک اسید ۰/۵ میلی مولار (۱۲/۰۷ گرم در بوته) و کمترین میانگین عددی در اثر متقابل شوری ۹ دسی زیمنس و جاسمونیک صفر (۶/۰۱ گرم در بوته) مشاهده شد. کاهش ۴۵ درصدی بیوماس، بین تیمار شاهد (جاسمونیک صفر + شوری صفر) و تیمار جاسمونیک اسید صفر و شوری ۹ دسی زیمنس، نشان از تاثیر منفی تنش شوری، بر تجمع ماده خشک و در نتیجه عملکرد بیولوژیکی دارد، در حالی که محلول پاشی هورمون ۰/۵ میلی مولار در سطح شوری ۹ دسی زیمنس، در مقایسه با عدم کاربرد هورمون در همین سطح شوری، تقریباً توانست ۱۵٪ عملکرد بیولوژیکی را افزایش دهد. همچنین بیشترین شاخص برداشت نیز طبق نتایج مقایسه میانگین، در برهم کنش شوری ۶ دسی زیمنس و جاسمونیک اسید ۰/۵ میلی مولار (۳۸/۱۸ درصد) مشاهده شد. با کاهش ۶

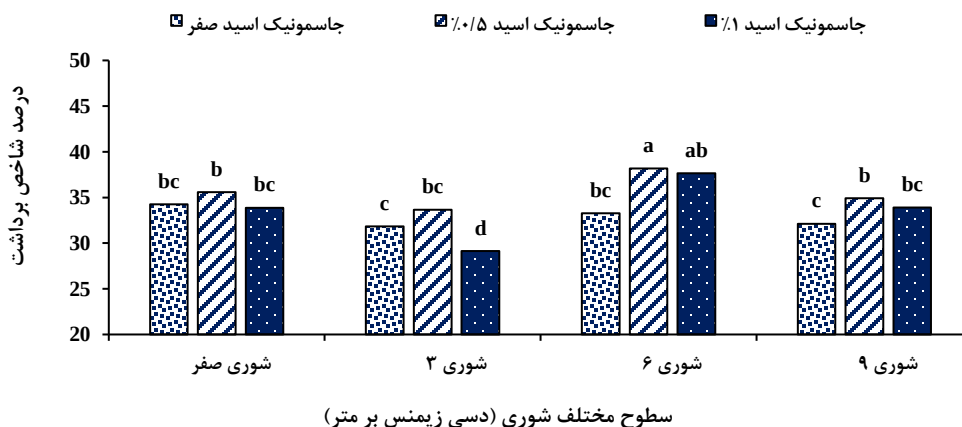
درصدی این پارامتر در اثر متقابل جاسمونیک اسید صفر با شوری صفر نسبت به ۹ دسی‌زیمنس، مشخص شد که تجمع یون‌های غیرضروری، سبب افت شاخص برداشت می‌شود. ولی افزایش به ترتیب ۱۰/۵ و ۳ درصدی تیمار جاسمونیک اسید ۰/۵ میلی‌مولار + شوری ۶ و ۹ دسی‌زیمنس، نسبت به تیمار شاهد (جاسمونیک صفر + شوری صفر) نشان‌دهنده تاثیر مثبت هورمون، بر وزن دانه و در نهایت شاخص برداشت می‌باشد (شکل ۳). این بدین معنی است که جاسمونیک اسید نه تنها می‌تواند اثرات مخرب تنش را کاهش دهد، بلکه به دلیل افزایش میزان و کیفیت فتوسنتز در طول دوره رشد و نمو گیاه (به خصوص از گل‌دهی تا رسیدگی کامل دانه)، سبب افزایش عملکرد بیولوژیکی گیاه می‌شود. همچنین با افزایش معنی‌دار وزن دانه‌ی گیاه، موجب افزایش درصد شاخص برداشت نیز می‌گردد.

شکل ۲- برهم‌کنش سطوح شوری و غلظت‌های جاسمونیک اسید بر عملکرد بیولوژیکی ماش

Figure 2- Interaction effect of salinity levels and jasmonic acid concentrations on biological yield of mung bean

(Means with similar letters in each attribute do not differ significantly based on the LSD test)

شکل ۳- برهم‌کنش سطوح شوری و غلظت‌های جاسمونیک اسید بر شاخص برداشت ماش

Figure 3- Interaction effect of salinity levels and jasmonic acid concentrations on harvest index of mung bean

(Means with similar letters in each attribute do not differ significantly based on the LSD test)

نتیجه گیری کلی

نتایج این تحقیق نشان دهنده تأثیر معنی دار یون های شوری بر میزان همه صفات مورد بررسی این آزمایش بود و بیشترین اثرات منفی در کلیه صفات، در تنش شوری ۹ دسی زیمنس مشاهده گردید. اثر اصلی جاسمونیک اسید نیز روی کلیه پارامترها، در سطح احتمال یک و پنج درصد معنی دار شد. همچنین برهم کنش شوری و تیمار هورمونی بر صفات مختلف تفاوت معنی داری داشت، هرچند بر محتوای پتاسیم و کلسیم معنی دار نشد. جاسمونیک اسید باعث شد تا با تعدیل تنش در مراحل رشد و نمو گیاه، تأثیرات منفی شوری کاهش یافته، و اکثر پارامترهای گیاه به میزان قابل توجهی بهبود یابد. به طور مثال تنش شوری میزان عملکرد دانه را ۴۹ درصد کاهش داد، ولی محلول پاشی هورمون آن را ۲۱ درصد جبران و به ۲۸ درصد کاهش تقلیل داد. همچنین به ترتیب ۱۰/۵ و ۳ درصد میزان شاخص برداشت را در شوری های بالاتر (۶ و ۹ دسی زیمنس) افزایش داد. به طور کلی دستاوردهای این پژوهش مؤید این موضوع است که عکس العمل گیاه ماش به محلول پاشی جاسمونیک اسید مثبت بوده و موجب بهبود پارامترهای تحت آزمایش گردید. غلظت ۰/۵ میلی مولار سبب افزایش عملکرد دانه، عملکرد بیولوژیکی و شاخص برداشت شد و غلظت ۱ میلی مولار باعث کاهش اثرات مخرب تنش در محتوای عناصر مغذی، رنگ دانه های فتوسنتزی و درصد رطوبت نسبی و در نهایت موجب بهبود این صفات گردید. لذا کاربرد این تنظیم کننده رشد در مقابله با تنش های محیطی از جمله شوری توصیه می گردد.

منابع

- Arnon, D.I. 1949. Copper enzymes in isolated chloroplasts. Polyphenol oxidase in *Beta vulgaris*. *Journal of Plan Physiology*, 24: 1-5.
- Dutta, A., Trivedi, A., Nath, C.P., Gupta, D.S. and Hazra, K.K. 2022. A comprehensive review on grain legumes as climate-smart crops: challenges and prospects. *Environmental Challenges*, 7: 100479.
- Elewa T.A.A., Sadak, M., Saad, A. 2017. Proline treatment improves physiological responses in quinoa plants under drought stress. *Bioscience Research*, 14, 21-33.
- Farhangi-Abriz, S., Ghassemi-Golezani, K. 2018. How can salicylic acid and jasmonic acid mitigate salt toxicity in soybean plants?. *Ecotoxicology and Environmental Safety*, 147: 1010-1016.
- Ghanbari, M., Mokhtassi-Bidgoli, A., Talebi-Siah Saran, P., Pirani, H. 2019. Effect of deterioration on germination and enzymes activity in dry bean (*Phaseolus vulgaris* L.), under salinity stress condition. *Environmental Stresses in Crop Sciences*, 12(2): 585-594. (In Persian with English Summary).
- Ghassemi-Golezani, K., Farhangi-Abriz, S. 2018. Changes in oil accumulation and fatty acid composition of soybean seeds under salt stress in response to salicylic acid and jasmunic acid. *Russian Journal of Plant Physiology*, 2: 229-236.
- Ghassemi-Golezani, K., Lotfi R. 2015. The impact of salicylic acid and silicon on chlorophyll a fluorescence in mung bean under salt stress. *Russian Journal of Plant Physiology*, 62: 611-616.
- Keramat, B., Daneshmand, F. 2015. Dual role of methyl jasmonate in physiological responses of soybean (*Glycine max* L.) plant. *Journal of Plant Process and Function*, 1(1): 25-37.
- Kohli, S.K., Handa, N., Sharma, A., Gautam, V., Arora, S., Bhardwaj, R., Alyemeni, M.N., Wijaya, L., Ahmad, P. 2018. Combined effect of 24-epibrassinolide and salicylic acid mitigates lead (Pb) toxicity by modulating various metabolites in *Brassica juncea* L. seedlings. *Protoplasma*, 255: 11-24.
- Kurepin, L.V., Ivanov, A.G., Zaman, M., Pharis, R.P., Hurry, V., Hüner N.P. 2017. Interaction of glycine betaine and plant hormones: protection of the photosynthetic apparatus during abiotic

- stress. In *Photosynthesis: Structures, Mechanisms, and Applications* (pp. 185-202). Springer International Publishing.
- Li, L.I., Dong, Y., Ren, H., Xue, Y., Meng, H., Li, M. 2017. Increased antioxidant activity and polyphenol metabolites in methyl jasmonate treated mung bean (*Vigna radiata*) sprouts. *Food Science and Technology*, 37(3): 411-417.
- Lotfi R. and Ghassemi-Golezani K. 2015. Influence of salicylic acid and silicon on seed development and quality of mung bean under salt stress. *Seed Science and Technology*, 43: 52-61.
- Mirón I.J. Linares C., Díaz J. 2023. The influence of climate change on food production and food safety. *Environmental Research*, 216: 114674.
- Nandhitha, G.K., Sivakumar, R., Vishnuveni, M. 2016. Impact of seed treatment with plant growth regulators and nutrients on alleviation of salinity stress in tomato under in vitro conditions. *Applied Biological Research*, 18: 203-207.
- Ranjbar, G., Pirasteh-Anosheh H., Besharat, N. 2017. Determination of the optimum concentration and time of salicylic acid foliar application for improving barley growth under non-saline and saline conditions. *J. Crop Prod. Proces*, 22: 61-72. (In Persian with English abstract).
- Sultana, R., Kunusoth, K., Amineni, L., Dahal, P., Bradford, K.J. 2021. Desiccant drying prior to hermetic storage extends viability and reduces bruchid (*Callosobruchus chinensis* L.) infestation of mung bean (*Vigna radiata* (L.) R. Wilczek) seeds. *Journal of Stored Products Research*, 94: 101888.
- Szabolcs, M. 2016. The physiological, biochemical and molecular roles of brassinosteroids and salicylic acid in plant processes and salt tolerance. *Crit. Rev. Plant Sci.* 29: 162-190.
- Varghese, S., Patel, K., Gohil, M., Bhatt, P., Patel, U. 1995. Response of Gcott 11 levent to salinity at germination of plants stage. *Indian Journal of Agricultural Sci.* 65, 825-833.
- Westerman, L.Z. 1990. *Soil Testing and Plant Analysis*. Soil Science Society of America Journal, INC. Madison, Wisconsin USA.
- Yang, Y., Liu, Q., Han, C., Qiao, Y.Z., Yao, X.Q., Yin, H.J. (2007). Influence of water stress and low irradiance on morphological and physiological characteristics of *Picea asperata* seedlings. *Photosynthetica*, 45(4): 613-619.